

«Ефективний доступ до правосуддя та верховенство права в ЄС»

Право Європейського Союзу — це наднаціональна правова система, що має пріоритет (примат) над національним законодавством держав-членів (*Costa v ENEL*) та діє безпосередньо у внутрішніх правопорядках. Верховенство права є однією з основних цінностей ЄС та передумовою легітимності його правопорядку. Воно реалізується через судовий контроль, який здійснюють Суд справедливості ЄС та національні суди. Основні принципи включають: пряму дію норм права ЄС, взаємне визнання рішень, лояльне співробітництво, ефективність (*effet utile*), еквівалентність застосування норм та відповідальність держав-членів за порушення зобов'язань.

Право на ефективний судовий захист закріплене у статті 47 Хартії основних прав ЄС та поширюється на всі права, гарантовані правопорядком ЄС, включно з адміністративними та кримінальними справами. Це право гарантує доступ до суду, справедливий і своєчасний розгляд, правову допомогу та виконання судових рішень. Судова практика (*Les Verts**, *ASJP*, *Deutsche Umwelthilfe*) підкреслює, що доступ до правосуддя — це не лише можливість подати позов, але й забезпечення належного розгляду та реального виконання рішень. Принцип *effet utile* вимагає, щоб норми ЄС мали практичний, корисний ефект.

Механізми захисту прав у праві ЄС передбачають прямий доступ до Суду ЄС (стаття 263 ДФЄС) та непрямий доступ через процедуру попереднього рішення (стаття 267 ДФЄС). Принцип взаємного визнання рішень забезпечує ефективне співробітництво між державами-членами у цивільних та кримінальних справах. Принцип лояльного співробітництва (стаття 4(3) ДФЄС) зобов'язує національні суди діяти як суди права ЄС. За порушення принципу верховенства права застосовуються фінансові та політичні санкції (Регламент 2020/2092), включно з призупиненням виплат із фондів ЄС. Гарантії прав людини передбачають інституційні, процесуальні та матеріальні механізми, серед яких — компенсація збитків за порушення прав, визнаних правом ЄС (*Francovich*).

- Додатково варто відзначити, що ЄС активно розвиває інструменти полегшення доступу до правосуддя у транскордонних справах. Директиви у сфері правової допомоги та медіації забезпечують не лише судовий, а й позасудовий захист прав, що підвищує ефективність системи в цілому. Вони сприяють зменшенню витрат сторін, підвищенню швидкості вирішення спорів та гармонізації правових стандартів у державах-членах.

Важливим є і аспект процесуальної автономії держав-членів, який поєднується з обов'язком дотримання принципів еквівалентності та ефективності. Це означає, що національні процедури мають забезпечувати такий самий рівень захисту прав, як і у внутрішніх справах, і не ускладнювати реалізацію прав, наданих правом ЄС. Таким чином,

баланс між автономією національних правопорядків та єдністю правового простору ЄС підтримується через спільні стандарти судового захисту.

Нарешті, слід підкреслити, що механізми захисту прав у праві ЄС мають не лише юридичний, але й політичний вимір. Застосування фінансових обмежень, замороження фондів та інші санкційні заходи спрямовані на забезпечення дотримання принципу верховенства права. Ці інструменти стимулюють держави-члени до приведення свого законодавства і практики у відповідність з цінностями ЄС, що зміцнює європейський правопорядок у довгостроковій перспективі.